

კომერციული ბანკების საინფორმაციო და მდგრადობის განმსაზღვრელი ფაქტორები ეკონომიკური კრიზისის პირობებში

კომერციული ბანკების ეფექტური საქმიანობისთვის საჭიროა სტაბილური ეკონომიკა, ისევე, როგორც ეკონომიკის სტაბილურობისათვის აუცილებელია სტაბილური საბანკო სისტემა.

ეკონომიკის სხვა სუბიექტებთან შედარებით კომერციული ბანკის ეფექტიანობა რომ შეფასდეს, მიზანშეწონილია ისეთი მაჩვენებლები გამოვიყენოთ, როგორცაა სუფთა მოგების შეფარდება კომერციული ბანკის გადახდილ საწესდებო ჯაჭვით სიდიდესთან, მოგების შეფარდება კომერციული ბანკის შემოსავლების ჯამთან.

თანამედროვე მსოფლიოს ცენტრალური (ეროვნული) ბანკების ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა განსაზღვრულია მრავალრიცხოვანი ფაქტორით, რომელიც ასახავს როგორც კონკრეტული ქვეყნის ეკონომიკის საერთო მდგომარეობას, ისე საბანკო სისტემის საქმიანობის ისტორიულ ტრადიციებს.

ცენტრალური ბანკების ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის კონცეფცია დამოკიდებულია ეროვნულ საბანკო კანონმდებლობაში ჩამოყალიბებულ მარეგულირებელ წესებზე. მაგალითად, საქართველოში, ისევე, როგორც მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში, ფულად-საკრედიტო რეგულირების ზოგიერთი მექანიზმი შესაბამისი ნორმატივებითაა გამაგრებული.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის წარმატებებმა განსაკუთრებული როლი ენიჭება მისი ინსტრუმენტების სწორად შერჩევას, რომელთა მეშვეობითაც ხორციელდება ფულად-საკრედიტო სფეროს არაპირდაპირი რეგულირება, საქართველოში საბანკო ეკონომიკის მშენებლობაში წარმატებების მიღწევა შეუძლებელია, თუ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტები ფულად-საკრედიტო სფეროს საერთო მდგომარეობის კონტროლის ეფექტიანი საშუალებები არ გახდება. ქვეყანა უნდა ფლობდეს ისეთ ინსტრუმენტებს, რომელთათვისაც

დამახასიათებელი იქნება სულ ცოტა, ორი თავისებურება.

1. ისინი უნდა გახდნენ ეკონომიკური სტაბილიზაციის ეფექტიანი საშუალება;

2. მათ ხელი უნდა შეუწყონ საფინანსო სისტემის სტრუქტურულ სრულყოფას.

თანამედროვე მსოფლიოში ფულად-საკრედიტო რეგულირების ინსტრუმენტებსა და მეთოდებს შემდეგნაირად აჯგუფებენ: **ტრადიციული და არატრადიციული, პირდაპირი და არაპირდაპირი, საერთო და სელექციური, მოკლევადიანი და გრძელვადიანი.**

70-იანი წლების მიწურულიდან დღემდე მსოფლიოს ეკონომიკურად მონინავე ქვეყნები თანდათანობით გადადიან რეგულირების პირდაპირი კონტროლის ინსტრუმენტებიდან ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის არაპირდაპირი ინსტრუმენტების გამოყენებაზე. ისტორიულად, პირდაპირი კონტროლის ინსტრუმენტები ცენტრალურ ბანკებში წარმოიშვა. ფულად-საკრედიტო საფინანსო პირობების რეგულირების პოლიტიკის ჩამოყალიბების საწყის ეტაპზე, ცალკეული ქვეყნების ეკონომიკური თავისებურებების გათვალისწინებით რეგულირების კონკრეტული ინსტრუმენტების სახით გამოიყენებოდა: საპროცენტო განაკვეთების ცვლილებებზე კონტროლი, პირდაპირი მიზნობრივი სესხები, ბანკთა-

კობა განსილანია,
სოხუმის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული
პროფესორი

შორისი საკრედიტო შეზღუდვები და ა.შ.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტები, როგორც წესი, განვითარებულ ქვეყნებში 80-იანი წლების ბოლომდე ფუნქციონირებდა. მათ დღესაც ფართოდ იყენებენ განვითარებად და გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტები უშუალოდ გავლენას ახდენს საბანკო სესხებზე, მაშინ, როდესაც არაპირდაპირი ინსტრუმენტები – საბანკო ლიკვიდობაზე ზემოქმედებს. ე.ი. მათ საკრედიტო შესაძლებლობაზე, ფულადი მასის არაპირდაპირი ზემოქმედების ინსტრუმენტებს მიეკუთვნება: კომერციული ბანკებიდან სარეზერვო მოთხოვნები, ოპერაციები ანაბრებით, საკრედიტო აუქციონები, ცენტრალური ბანკის ფასიანი ქაღალდების პირველადი გაყიდვა (ოპერაციები ღია ბაზარზე), სავალუტო ოპერაციები, მეორადი ბაზრის ოპერაციები და ა.შ.

როგორც წესი, ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის განხორციელების პროცესში ქვეყნის მთავარი ბანკი გრძელვადიანი და მოკლევადიანი ხასიათის ღონისძიებებს იყენებს.

გრძელვადიანი ღონისძიებები (ინსტრუმენტები) ქვეყნის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის სტრატეგიის რეალიზაციას უზრუნველყოფენ. როგორც წესი, რეგულირების ტრა-

დიციულ ინსტრუმენტებად ყველა ქვეყანაში ძირითადად სავალდებულო რეზერვების, ღია ბაზრისა და რეფინანსირების პოლიტიკა და სავალუტო პოლიტიკაა მიჩნეული.

ფულადი მასის რეგულირებისთვის გამოიყენება კონკრეტული ქვეყნებისათვის არატრადიციული ინსტრუმენტები, რომლებიც რეგულირების ზოგადი სისტემის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს და მოკლევადიანი ამოცანების გადასაწყვეტად გამოიყენება. ასეთებია: ოპერაცია „სვოპი“ სავალუტო პოლიტიკის ფარგლებში, ოპერაციები განსაზღვრული ფასიანი ქაღალდებით, ცენტრალური ბანკის დეპოზიტური ოპერაციები და ა.შ. ცენტრალური ბანკები ასეთ ინსტრუმენტებს იყენებენ საბანკო ლიკვიდობის მოქნილი და ოპერატიული მართვის უზრუნველსაყოფად.

მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყნები განსხვავებულია ცენტრალური ბანკების ზემოქმედების ინსტრუმენტების გამოყენების ეფექტიანობისთვის ბოლო წლებში ჩამოყალიბდა რეგულირების შემდეგი 3 ჯგუფი:

- 1. **ბანკების სავალდებულო რეზერვების ნორმების ცვლილება;**
- 2. **ოპერაციები ფასიანი ქაღალდების ღია ბაზარზე;**
- 3. **განაღების პროცენტის განაკვეთების ცვლილება** (განაღების ან სადისკონტო პოლიტიკა).

ფულადი პოლიტიკის რეგულირების ყველაზე ძველი საშუალებიდან დღესაც ქმედითუნარიანია ფულად მასაზე სარეზერვო მოთხოვნებით ზემოქმედების მეთოდი. ეს მეთოდი პირველად გამოიყენეს აშშ-ში 1913 წელს. შემდეგ იგი გავრცელდა ევროპის ქვეყნებში – საფრანგეთში 1960 წელს, ბელგიაში 1962 წელს და ა.შ.

მინიმალური რეზერვები წარმოადგენს კომერციული ბანკების ანაბრების სავალდებულო ნორმას ეროვნულ ბანკში, რომელიც კანონმდებლობის შესაბამისად დგინდება და კომერციული ბანკების ანაბრების საერთო თანხიდან პროცენტის სახით განისაზღვრება. მინიმალური რეზერვების ნორმა დამოკიდებულია ანაბრების სახეობებზე (ვადიანი, მოთხოვნამდე) სიდიდეზე, ბანკის გეოგრაფიულ მდებარეობაზე, ინსტიტუციონალურ განსხვავებაზე. საქართველოს მსგავს ქვეყნებში გეოგრაფიული და ინსტიტუციონალური განსხვავება მხედველობაში არ მიიღება.

მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნების რეგულირებას ორგვარი მნიშვნელობა აქვს: ერთი მხრივ, იგი იძლევა კომერციული ბანკის ლიკვიდობის მინიმალურ გარანტიას; მეორე, გამოიყენება ეროვნული ბანკის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის უმნიშვნელოვანეს ინსტრუმენტად.

ფულის მიმოქცევის რეგულირების მეთოდს (მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნების დანესება), ამა თუ იმ ფორმით მსოფლიოს ყველა ქვეყნის ცენტრალური ბანკები იყენებენ.

მინიმალური სავალდებულო რეზერვები, რომელთაც საკრედიტო დანესებულება თავისი ვალდებულებების გარანტიის სახით განათავსებს ეროვნულ ბანკში, ინახება ეროვნული ბანკის უპროცენტო ანგარიშზე. ყველა შემთხვევაში, სარეზერვო მოთხოვნების შესრულება კომერციული ბანკების რესურსებს ამცირებს და ზრდის მოზიდული სახსრების ღირებულებას. სწორედ სარეზერვო მოთხოვნების შესრულება კომერციული ბანკების რესურსებს ობიექტურად ყოფს ორ ნაწილად: რეალურად გამოსაყენებელ და სარეზერვო რესურსებად.

საჭიროა სარეზერვო მოთხოვნების მექანიზმის დანესება და ამოქმედება, რათა მიჩნეულ უნდა იქნას მართვის პირდაპირი სადირექტივო ფორმიდან რეგულირების არაპირდაპირ ფორმაზე გადავიდნენ. სარეზერვო მოთხოვნების გამოყენების სქემა სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვაა, როგორც რაოდენობრივად, ისე თვისობრივად. ევროპის 10 ძირითად ქვეყანაში სარეზერვო მოთხოვნები ბანკების პასივების მემკვიდრეობითაა დანესებული, თუმცა იგი შეიძლება ბანკების აქტივების მიხედვითაც დანესდეს.

ეროვნული ბანკის მიერ სავალდებულო რეზერვების ხშირმა ცვლილებამ, შეიძლება ასახვა პოვოს კომერციული ბანკების ლიკვიდობაზე და ეკონომიკის ფულადი და ფინანსური ნონასწორობის დარღვევამდე მიგვიყვანოს, სავალდებულო რეზერვების ნორმის ცვლილება, კრიზისული პერიოდის გამოკლებით, არცთუ მაღალი ამპლიტუდებით ხასიათდება და ამიტომაც, ბანკებისთვის მოულოდნელობა არ არის. ხშირად ამ მოდიფიკაციის თაობაზე წინასწარ აკეთებენ განცხადებას. საქართველოს ეროვნული ბანკი მინიმალურ სარეზერვო მოთხოვნებს განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს. თავდაპირველად ეროვნულმა ბანკმა მკაცრად მოითხოვა კომერციულ ბანკებში მინიმალური რეზერვების 20%-იანი განაკვეთის დაცვა. 1996 წლის იანვრისათვის ნორმა შემცირდა და სექტემბერში 15%-ს, ხოლო 1997 წელს 12%-ს გაუტოლდა. 1998 წლის პირველ ნახევარში ქვეყანასა და საბანკო სისტემაში მიმდინარე დადებითი ტენდენციები იძლეოდა მისი რამდენიმე პუნქტის შემცირების საშუალებას, თუმცა სექტემბერში ფისკალური კრიზისის და ძლიერი საგარეო შოკის გავლენის შედეგად 16%-ს მიაღწია.

1999 წელს მინიმალური სარეზერვო ნორმა მთელი წლის განმავლობაში უცვლელი იყო და 16%-ს შეადგენდა. 2000 წლის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკით მისიდან საქართველოს ეროვნულმა ბანკმა სავალდებულო რეზერვების განაკვეთი ეტაპობრივად 16%-დან 13%-მდე შემამცირა და ოქტომბრამდე მასზე პროცენტის დარიცხვა შეწყვიტა.

ოპერაციები ღია ბაზარზე, როგორც წესი, ხორციელდება ცენტრალური ბანკების ინიციატივით, მაგრამ იმ პირობით, რომ ცალკეული კომერციული ბანკები მასში ნებაყოფლობით მიიღებენ მონაწილეობას. ოპერაციები ღია ბაზარზე შეიძლება განხორციელდეს იმ პირობით, რომლებიც გამოქვეყნდება საფარო სესიებზე (აუქციონერების ჩათვლით) ნებისმიერ დროს ეროვნული ბანკის პოზიციებიდან.

სარეზერვო მოთხოვნებისაგან განსხვავებით, ოპერაციები ღია ბაზარზე უფრო მოქნილი და უმტკივნეულო მექანიზმია, თანაც უპირატესობა ენიჭება მონაწილეების ნებაყოფლობას.

ამასთან, ღია ბაზარზე ოპერაციები შეიძლება განახორციელონ ნებისმიერი მოცულობით, ამით მოხდება მოკლევადიანი საპროცენტო განაკვეთებისა და სარეზერვო ფულის მარაგების რეგულირება.

ცენტრალური ბანკები ღია ბაზარზე ოპერაციებში მონაწილეობენ როგორც პირველად მოკლევადიანი თამასუქების ან დეპოზიტური სერთიფიკატების, ისე მეორად ბაზარზეც.

ღია ბაზარზე ოპერაციების მრავალფეროვნებამ დღის წესრიგში დააყენა კლასიფიკაციის საკითხი. ღია ოპერაციების შემდეგ სახეებს განასხვავებენ: მარაგების პირობებიდან გამომდინარე – პირდაპირი ყიდ-

ვა-გაყიდვა; ვადიანი გარიგებები; გარიგებათა ობიექტების მიხედვით – სახელმწიფო ან კორპორაციული ფასიანი ქაღალდები; ოპერაციების ჩატარების სფეროები, საპროცენტო განაკვეთების დაწესების წესი.

ეროვნული ბანკის მიერ ღია ბაზარზე ოპერაციების, საბანკო საქმიანობის რეგულირების ინსტრუმენტის მიზნით გამოყენება: ეროვნული ბანკის მიერ კომერციული ბანკებისგან ფასიანი ქაღალდების შესყიდვა (შესაბამისი თანხები შედის მათ სარეზერვო -საკორესპოდენტო ანგარიშებზე, რითაც იზრდება მათი მინიმალური რეზერვების სიდიდე) შესაბამისად, ჩნდება აქტივების გაფართოების შესაძლებლობა.

ეროვნული ბანკის მიერ კომერციულ ბანკებზე ფასიანი ქაღალდების მიყიდვის შემთხვევაში პირიქით, დარეზერვებული სახსრების თანხა მცირდება, ხოლო მთლიანად საბანკო სისტემაში საკრედიტო რესურსების შემცირება ხდება, ან მათი ღირებულების ამაღლება, რაც საერთო ფულადი მასის სიდიდეზე აისახება. ამგვარად, ფასიანი ქაღალდებზე მოთხოვნა-მიწოდების რეგულირებით ეროვნული ბანკი გაუღუნას ახდენს არა მხოლოდ კომერციული ბანკების რეზერვების სიდიდესა და კრედიტუნარიანობაზე, არამედ ფულადი მასის ერთობლივ მოცულობაზე.

ეროვნული ბანკის ოპერაციები ღია ბაზარზე, სხვა ეკონომიკური ინსტრუმენტებისაგან განსხვავებით, სწრაფ მაკორექტირებელ ზემოქმედებას ახდენენ კომერციული ბანკების ლიკვიდობის დონესა და ფულადი მასის დინამიკაზე.

ეროვნული ბანკის აღნიშნული ინსტრუმენტის გამოყენების თავისუფლება ისაა, რომ ოპერაციების გატარების პერიოდულობა და მასშტაბი ეროვნული ბანკის შეხედულებისამებრ განისაზღვრება. სასურველი პროგნოზირებად ეფექტიდან გამომდინარე, რაც ამ ინსტრუმენტის გამოყენებას უფრო მოსახერხებელს, მოქნილს და ოპერატიულს ხდის.

საბანკო სექტორი კრიზისის დროს ყველაზე მეტად მგრძობიარეა და ამ მხრივ არც ქართული ბანკები ყოფილა გამონაკლისი.

2009 წლის ივნისში ჩვენს ქვეყანაში მოქმედმა თითქმის ყველა ბანკმა გაზარდა საპროცენტო განაკვეთები კრედიტებზე, გაძვირდა იპოთეკური და სამომხმარებლო კრედიტები, რამაც პრობლემები შეუქმნა როგორც დეველოპულურ და სამშენებლო კომპანიებს, ისე ადგილობრივ წარმოებასაც. ეს მოვლენა ბანკებმა მსოფლიო ფინანსურ კრიზისსა და ინფლაციას მიანერეს. ამას ისიც დაემატა, რომ აგვისტოს ხუთდღიანი ომის შემდეგ მოსახლეობამ მასიურად დაიწყო ბანკებიდან ანაზრების გატანა. საქართველოს ეროვნული ბანკის ინფორმაციით, აგვისტო-სექტემბერში ბანკებიდან 300 მილიონ ლარზე მეტი იქნა გატანილი. საქართველოში არსებული ბანკების აქტივები კი 700 მილიონი ლარით შემცირდა. ამ ყველაფერმა კომერციულ ბანკებს პრობლემებიუფრო გაუძაფრა და ზოგიერთი მათგანი კრახის წინაშეც კი აღმოჩნდა.

არსებული მძიმე სიტუაციის სიმ-

ძიმის გამო საქართველოს ეროვნულმა ბანკმა, სექტემბრის ბოლოს კომერციულ ბანკებს მინიმალური სავალდებულო რეზერვი 13-დან 5%-მდე შეუმცირა, ხოლო ლიკვიდობის კოეფიციენტი 10%-ით.

მართალია, ამ ღონისძიებებმა ბანკებს ამოსუნთქვის საშუალება მისცა მაგრამ, ეს ვერ იხსნიდა მათ, რომ არა ის დახმარებები, რომლებიც საქართველოს მსოფლიოს მრავალმა ქვეყანამ გამოუგზავნა, აგვისტოს ომის შემდეგ. მათ შორის: ამერიკამ - 1 მილიარდი დოლარი, ევროკავშირმა 500 მილიონი, საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა 750 მილიონი.

საქართველომ ფინანსური რესურსების ნაწილი უკვე მიიღო, ნაწილს კი ტრანშების სახით ნელ-ნელა მიიღებს. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის კრედიტი საქართველოს ეროვნული ბანკის რეზერვების შესავსებად იქნა გამოყენებული, რაც საქართველოში ფინანსური სტაბილურობის ძირითადი ფაქტორია. სავალუტო ფონდის დახმარება ლარის კურსს ამყარებს.

ომის შემდეგ ქართული ბანკები ორი თვის განმავლობაში კრედიტებს არ გასცემდნენ და ამ მხრივ არც ახლა კარგი სიტუაციაა. მართალია, კრედიტების გაცემა ნაწილობრივ აღდგა მაგრამ იმდენად რთული პირობებით რომ მისი მიღება მხოლოდ მცირე ნაწილს თუ შეუძლია. თუმცა აღსანიშნავია, რომ დიდი ქვეყნების ნამყვან ბანკებთან შედარებით, ქართულმა ბანკებმა გაცილებით უკეთ “გადაიტანეს” კრიზისი და ნელ-ნელა უბრუნდებიან ომამდე არსებულ მდგომარეობას.

ANNOTATION

DETERMINATE FACTORS OF COMMERCIAL BANK TRUSTWORTHINESS AND STABILITY IN ECONOMIC CRISIS CONDITIONS

Koba Basilaia

At present situation it is main and necessary to form reliable and stable bank system, for this we need to define stability ensuring conditions and factors of bank system.

Commercial bank trustworthiness and stability factors we can divide into the following groups:

1. General – economic factors, that have direct influence on bank activity.
2. State and liberal factors
3. According to running sources into bank system.
4. According to setting bank sources.
5. Internal bank activity factors

General economic factors , that influence on bank trustworthiness and stability and also have an influence over dynamic balance of economic system , we can divide into three main groups:

1. Economical development dynamic – growth and fall rate, inflation rate, currency;
2. Political – (change of government, state sector size in economic)
3. The confidence factor to Psychological – financial Structures ,expectation of inflation.